

'De katholiciteit van de kerk – inhoud en roeping!'

'Dromen over een katholiek gereformeerde kerk', dat doet dr. Van den Belt in zijn referaat. Zijn droom is overigens bijzonder zorgvuldig vormgegeven, met nauwkeurige theologiehistorische omschrijvingen en analyses. Ik heb er veel van geleerd en ik wil er graag mijn waardering voor uitspreken. Maar achter alle zorgvuldige theologie ligt nog iets anders: dat verlangen naar, die droom van een katholiek gereformeerde kerk. Ik deel die droom met hem en met vele anderen. Tegelijk realiseren wij ons dat ook hier veel in de weg staat tussen droom en daad. De beroemde regels van Willem Elsschot mogen dan betrekking hebben op de droom van een misdaad, waaraan wetten in de weg staan en praktische bezwaren – en katholiciteit is geen misdaad. Maar als je ziet hoeveel ook hieraan in de weg lijkt te staan, dan lijkt katholiciteit soms haast wel een misdaad te zijn. Een van de sterke punten van het referaat is dat ook die praktische bezwaren aan de orde komen. Aan het eind van mijn co-referaat zal ik daarover nog een suggestie doen.

In het vervolg ga ik op een aantal punten uit het referaat nader in: katholiciteit en wereldmijding; vervolgens katholiciteit en verbond om dan te eindigen met die suggestie over katholiciteit in de praktijk. Maar ik begin met een ander punt, dat Van den Belt niet behandelt: katholiciteit en afscheiding. Als theoloog uit een 'afgescheiden' kerk voel ik me daartoe verplicht.

1. Katholiciteit en afscheiding

'In het Protestantisch beginsel ligt ... een kerkontbindend element', zei Herman Bavinck. Ik hoor hier Bavinck als theoloog uit afgescheiden kring. Hij legt een relatie tussen protestantisme en afscheiding, niet zozeer als kritische vraag aan het protestantisme, maar vooral als rechtvaardiging van afscheiding. Zijn sterke pleiten voor katholiciteit in zijn beroemde rede uit 1888 stond in het kader van zijn streven naar eenheid met de uit de Doleantie voortgekomen kerken – en zeker niet in het kader van een ongedaan maken van de Afscheiding. Zijn overtuiging dat die recht- en plichtmatig was had hij al verwoord in een stelling bij zijn dissertatie en die overtuiging heeft hij nooit herroepen. In zijn Gereformeerde Dogmatiek slaagde hij erin het recht van afscheiding, het kerkontbindende element van het Protestantisme en de katholiciteit met elkaar te verenigen in een kerkleer waarin de onzichtbaarheid en de pluriformiteit van de kerk een grote rol speelden. Dit ging ten koste van de zichtbare eenheid van de kerk. Daar, bij de concrete eenheid van de kerk, ligt ongetwijfeld een zwakte van Bavincks kerkleer. De vraag is of die zwakte gegeven is met het protestantisme of met de Afscheiding. Eén van de sympathieke kanten van het referaat van Van den Belt is dat hij wel de vraag naar het protestantisme in het algemeen stelt, maar niet die naar de Afscheiding in het bijzonder. Toch ontkomen wij er niet aan hier in de kring van het COGG ons die vraag te stellen. Was de Afscheiding of het beginsel van de Afscheiding kerkontbindend? Uiteraard komen wij er vanmiddag niet aan toe die vraag uitputtend te behandelen, laat staan ons op een antwoord te verenigen. In ieder geval zullen wij, afgescheidenen, moeten erkennen dat de praktijk van ons kerkelijk leven een onstellende mate van kerkontbinding heeft laten zien. De repeterende breuken zijn beschamend. De pogingen om die te overwinnen zijn vaker niet dan wel geslaagd. Tot op de dag van vandaag toont de zogenaamde 'kleine oecumene' een trieste aanblik. Eén stap vooruit wordt meestal gevolgd door twee stappen terug.

Toch is het niet het beginsel van de Afscheiding dat kerken eindelijk gescheurd mogen worden. Het beginsel is dat ketterijen de kerk verscheuren en daarom in de kerk niet geduld kunnen worden. Ketterij = heresie, haireisis (1 Kor. 11, 19; Gal. 5, 20) = scheurmakerij. Misschien hadden de kerken van de Afscheiding beter moeten beseffen dat die vergelijking ook andersom opgaat: scheurmakerij = heresie, haireisis = ketterij. Ik denk in ieder geval dat wij elkaar erin kunnen

vinden, of we nu afkomstig zijn uit de Afscheiding of niet, dat ketterij scheurmakerij is. Zoals overspel als zodanig het huwelijk verbreekt, echtbreuk is, zo verscheurt ketterij de kerk.

Daarom kan een katholieke gereformeerde kerk geen ketterijen accepteren.

Of een huwelijk daadwerkelijk ontbonden wordt na overspel, dat hangt van meerdere factoren af. Zo hangt het ook van meerdere factoren af of het dulden van ketterij in de kerk daadwerkelijk tot afscheiding moet leiden. Over de weging van die factoren in een concreet geval kunnen gereformeerden met elkaar van mening verschillen, zoals je ook over de consequenties van overspel in een concreet geval met elkaar van mening kunt verschillen. Waarover we eigenlijk niet met elkaar van mening zouden moeten verschillen is dat ketterij scheurmakerij is, en dat die vergelijking commutatief is: scheurmakerij is ketterij. Het denken over de verhouding van katholiciteit en afscheiding zou daar moeten beginnen.

2. Katholiciteit en wereldmijding

Interessant zijn de opmerkingen die Van den Belt maakt over Bavincks concept van de 'katholiciteit van het christendom'. Met name de gedachte dat wereldmijding niet altijd tegengesteld is aan wereldwijding vond ik een eye-opener. Bavinck wekt inderdaad die indruk. In zijn rede over katholiciteit is de beweging voortdurend ván de katholiciteit van het christendom náár de katholiciteit van de kerk. De laatste veronderstelt de eerste. Katholiciteit van het christendom is: God heeft deze wereld lief en redt haar door Christus. Alle dingen worden door Christus met God verzoend. De katholiciteit van de kerk heeft te maken met de ruimte van de kerk: ze is er 'voor alle volk en eeuw, voor iederen stand en rang, voor elke plaats en tijd'. Waar de katholiciteit van het christendom wordt erkend, zal ook de katholiciteit van de kerk worden gerespecteerd. Omgekeerd: als de eerste wordt losgelaten kan ook de tweede nooit tot zijn recht komen.

Duidelijk is dat Bavincks gedachtegang contextueel bepaald is. Hij ziet in zijn eigen omgeving het gevaar van dualisme: de wereld overlaten aan zichzelf omdat het toch maar de wereld is. Daartegen komt hij in opstand: het is Gods wereld, die God zo liefhad dat Hij zijn eigen Zoon ervoor gegeven heeft. Met dat gevaar van dualisme gaat het gevaar van sectarisme gelijk op: je terugtrekken in je eigen kringetje en vergeten dat de kerk katholiek is. Daarmee raakt ook de roeping van de kerk voor de wereld in het vergeetboek.

Toch kan Bavinck op dit punt niet helemaal vanuit zijn context geïnterpreteerd worden.

Daarvoor is de gedachte van de katholiciteit van het christendom te kenmerkend voor het geheel van zijn dogmatiek. Het was geen hulplijntje dat hij alleen maar nodig had om in zijn eigen omgeving de ramen geopend te krijgen. Het is een grondschema dat je in bijna ieder hoofdstuk van zijn dogmatiek ziet terugkeren: in het evangelie wordt dat geschonken wat ieder mens nodig heeft. De diepste verlangens van de mens worden alleen in Christus vervuld. Hij is 'de wensch aller heidenen'.

Van den Belt spreekt in verband met de katholiciteit van het christendom bij Bavinck over 'een flinke scheut optimisme'. Ik vraag me dat af. Bavincks gedachten hierover hebben te maken met zijn overtuiging ten aanzien van begin en einde van de wereld: de wereld is door God geschapen en wordt in het eschaton met God verzoend. Dat zullen wij moeten respecteren in onze omgang met haar. Daarom mogen wij de wereld nooit aan haar lot overlaten. Natuurlijk is

Kuypers leer van de algemene genade niet vreemd aan Bavinck. Maar zijn zondeleer is te diep, om een oppervlakkig cultuuroptimisme toe te laten.

Wel denk ik dat Bavinck meer onderscheid had moeten maken tussen vormen van dualisme. Er is een principieel dualisme, waarin de wereld als zodanig met de zonde wordt geïdentificeerd. Dat is gnostiek en strijdt met het hart van het evangelie. Terecht ziet Bavinck daarin verloochening van de katholiciteit van christendom en kerk. Er is echter ook een praktisch dualisme, waarin de wereld wordt gemeden omdat de macht van de zonde daar zo groot is. Dit praktisch dualisme kan wel degelijk gelijk op kan gaan met respect voor de katholiciteit van de kerk. Daarin heeft Van den Belt gelijk.

3. Katholiciteit en verbond

Van den Belt laat zien dat kracht en kwetsbaarheid van de gereformeerde positie samenhangen met de verbondsleer. Dat is een boeiende analyse. Tegelijk heb ik er wel mijn vragen bij. Van den Belt karakteriseert de verbondstheologie als de leer 'waarin Christus het hoofd is van alle uitverkorenen'. Deze leer kan inderdaad leiden tot een relativering van de zichtbare gestalte van de kerk.

Toch is er ook een vorm van verbondstheologie waarin verbond en verkiezing veel meer uit elkaar worden gehouden. Als voorbeeld daarvan wil ik het mooie boekje noemen van mijn promotor, wijlen prof. Van Genderen uit Apeldoorn, over Verbond en verkiezing. Ook in de Beknopte Gereformeerde Dogmatiek houdt Van Genderen verbond en verkiezing zorgvuldig uit elkaar, bijvoorbeeld door op te komen tegen de identificatie van het verbond der verlossing en het genadeverbond. In deze vorm van verbondstheologie is er meer ruimte om de eigen verantwoordelijkheid van de mens, de tweede partij in het verbond, te benadrukken. Dat leidt niet tot remonstrantisme, omdat onze afhankelijkheid van Gods verkiezende genade en de noodzakelijkheid van de wedergeboorte voluit erkend worden.

Prof. dr. K. Schilder, één van mijn voorgangers in Kampen, heeft op basis van deze vorm van verbondstheologie een kerkleer ontwikkeld, waarin de zichtbare eenheid van de kerk een veel grotere rol speelt dan bij Bavinck. Uitgangspunt is dat Christus zijn gemeente vergadert in de eenheid van het ware geloof. Maar met deze 'congregatio' door Christus correspondeert de 'coetus' van de gelovigen: wij hebben de roeping om gehoorzaam ons door Christus te laten vergaderen en daadwerkelijk samen te komen in zijn ene kerk. Dit oecumenisch streven is volgens Schilder zelfs het eerste kenmerk van de ware kerk.

Ook Schilders kerkleer kan in een zeer onkatholieke vorm worden uitgewerkt en dat is ook wel gebeurd. Toch had ze een oecumenische en katholieke intentie: het gaat nooit om onze kerken of kerkjes, maar altijd om Christus' kerk, de concrete, zichtbare vergadering van de gelovigen. Tot die vergadering worden wij geroepen. Om het te zeggen met de woorden van artikel 28 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis: het is het ambt van alle gelovigen om zich af te scheiden van hen die niet van de kerk zijn en zich te voegen bij deze vergadering. Daarmee kom ik terug op een thema dat ik eerder kort aanroerde: katholiciteit en afscheiding. Het is mogelijk deze

beide begrippen positief aan elkaar te verbinden. Afscheiding kan de ware katholiciteit dienen, als ze leidt tot de ene vergadering van de kerk van Jezus Christus. Wij hebben daar allemaal onze verantwoordelijkheid in. Wij staan daar dus ook allemaal schuldig in, met ons nog steeds groeiende veelvoud aan gereformeerde kerken.

4. Catholiciteit en praktijk

Maar wat kunnen wij daar dan aan doen in de praktijk? Van den Belt doet een aantal voorstellen, waarbij hij er niet voor schroomt in eigen vlees te snijden. Dit is inderdaad de manier waarop wij de ware katholiciteit in de praktijk zullen moeten brengen. Het zal altijd offers vragen. Maar die offers zijn meer dan de moeite waard.

Wat voor de een een offer is, hoeft het nog niet voor de ander te wezen. Aan een 'nationale synode' zie ik bijvoorbeeld de GKv nog niet zo gauw meedoen. We hebben nog niet eens gezamenlijke synodevergaderingen met CGK of NGK. Anderzijds: het gebruik van de godsnaam 'HEER' is in de GKv al heel vertrouwd, sinds de NBV in gebruik is genomen. Daarmee hebben wij ons verwijderd van een aantal kerkgemeenschappen waarmee wij heel nauw verwant zijn. Dat brengt mij tot de suggestie waarmee ik dit coreferaat wil afsluiten. Ik stel voor een Catholiciteit Effect Rapportage (KER) in te voeren. Dit naar analogie van de Milieu Effect Rapportage (MER). Bij planologische beslissingen is een MER verplicht. Dat betekent: je zult altijd de effecten voor het milieu moeten meewegen, welke beslissing je ook neemt. Op kerkelijk gebied zouden bij alle daarvoor in aanmerking komende beslissingen de gevolgen voor de katholiciteit van de kerk moeten worden meegewogen.

Laat ik wat voorbeelden geven. In de GKv is zonder al te veel discussie de Nieuwe Bijbelvertaling ingevoerd, een paar jaar geleden. Ik zelf ben daar in verschillende opzichten best blij mee. Maar het heeft ons wel vervreemd van de meeste andere gereformeerden. Bij de invoering is dat, voor zover ik mij kan herinneren, geen punt van discussie geweest. Een KER had hier geholpen. Vorig jaar lag er een voorstel bij onze Generale Synode om de NBV te verwerken in de belijdenisgeschriften, een operatie waardoor het hele taalkleed en op bepaalde punten ook de inhoud van de confessie behoorlijk zou zijn veranderd. Mijn collega Frank van der Pol en ik hebben toen de GS geadviseerd dat niet te doen, vanwege de oecumenische relaties: de belijdenis is niet van ons alleen. Je zou hoogstens voor catechetisch of liturgisch gebruik een aangepaste versie kunnen hanteren, maar niet als officieel geldende confesietekst. Gelukkig is die aanpassing van de confessie inderdaad niet doorgevoerd. Een tweede voorbeeld: de NGK hebben een paar jaar geleden besloten alle ambten voor de zusters in de gemeente open te stellen. Dat geeft behoorlijk wat spanning in de oecumenische relaties, bijvoorbeeld met de GKv. Ik denk niet dat zulke gevolgen doorslaggevend hoeven te zijn bij het nemen van een beslissing daarover. Maar ze moeten wel worden meegewogen en dat niet marginaal of toevallig, maar systematisch. Een vaste KER zou daarvoor een goed kader kunnen bieden.

Ik denk dat u allemaal vele vergelijkbare voorbeelden kunt bedenken. Mijn voorstel is dat deputaatschappen en synodes en vergelijkbare organen standaard een KER overwegen bij hun voorstellen en beslissingen. Het zou een kader bieden waardoor de katholiciteit van de kerk ons ook op praktisch terrein voortdurend voor ogen staat. Het is de waarde van het referaat van Van den Belt dat hij ons de betekenis van de katholiciteit van de kerk weer heeft laten zien.

B. Kamphuis